

ГУМАНІСТИЧНО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ США

У статті висвітлено теоретичні засади функціонування гуманістично-культурологічної освітньої парадигми, яка ґрунтується на цінностях гуманізму та культуротворчій спрямованості. Вона є методологічною основою теорії та практики виховання у вищих навчальних закладах США, що орієнтована на розвиток особистості студента як суб'єкта самопізнання й цінності власного досвіду та формування в нього гуманітарної культури. Автор зазначає, що остання, у свою чергу, забезпечує здатність особистості успішно вирішувати проблеми в усіх сферах своєї життєдіяльності, самовдосконалюватися, адекватно визначаючи перспективи й темпи власного саморозвитку, та розуміти своє місце в соціокультурному вимірі сьогодення.

Ключові слова: вища освіта, гуманітарна культура особистості, гуманізм, парадигма освіти, гуманістично-культурологічна парадигма.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. гуманістична рефлексія стає головним орієнтиром вищої освіти США, що проявляється в її новій гуманістичній культуроцентричній парадигмі, яка ґрунтується на ідеях нового гуманізму та, відповідно, на загальній гуманітаризації. Адже сьогодні в епоху інформаційних технологій, всесвітніх культурних, політичних та економічних зв'язків проблема гуманістичного світотворення, гуманітарної підготовки фахівців, набуваючи нечуваних масштабів, вимагає певного переосмислення. Водночас зростає динамізм соціальних змін, прискорюються інноваційні процеси та невизначеність умов у всіх сферах життєдіяльності особистості. Тому назріла, з одного боку, нагальна потреба швидкої адаптації людини до нових реалій сучасності, а з іншого – потреба в загальнолюдських цінностях, моральних та духовних аспектах існування людини в світі, тобто в гуманістичному підході до життя в цілому та вищої освіти зокрема.

Аналіз актуальних досліджень. Інтеграція загальної гуманітарної освіти і професійної підготовки майбутніх фахівців, на думку багатьох вітчизняних та зарубіжних учених (С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Євтух, Е. Лузік, Н. Ничкало, О. Романовський, С. Сисоєва, С. Тоулмін, Е. Тоффлер та ін.), є пріоритетом розвитку сучасної вищої освіти.

Сьогодні дослідження американських психологів (Д. Вінтер, С. Гледдінг, С. Гроф, Д. Кейн, А. Маслоу, К. Роджерс, Дж. Хансен та ін.) переконливо довели, що гуманітарні науки відіграють велику роль у розвитку найважливіших якостей особистості, її гуманітарної культури.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей функціонування гуманістично-культурологічної освітньої парадигми в США, зміст якої спрямовано на формування гуманітарної культури особистості студента.

Виклад основного матеріалу. Гуманістично-культурологічна парадигма сучасної вищої освіти найглибше розкриває її тенденцію до гуманізації, основою якої є утвердження в суспільстві цінності людини як особистості та визнання культури вирішальним фактором розвитку професійно-особистісних якостей студентів. Саме культура формує в кожній молодій людині систему смислів, систему цінностей та ціннісних ставлень до дійсності (природної та соціальної). Тож освіта виступає в ролі культурного середовища, яке формує креативну особистість, здатну до саморозвитку та самовдосконалення.

Американський філософ, лідер міжнародного гуманістичного руху П. Куртц зазначає, що «гуманізм орієнтований на життя. Він визнає науку і техніку, але завжди його метою є моральні цінності – людська гідність, толерантність, миролюбність» [7, 12].

Відомий американський філософ «новітньої хвилі» С. Тоулмін, указуючи на актуалітет гуманістичного вектору руху суспільства сьогодення, стверджує, що «перевідкриття гуманізму є головною рисою сучасного стилю мислення» [14, 34]. На його думку, «людське в людині полягає в її здатності до розумного розмірковування та дій» [14, 34.]. С. Тоулмін переконаний, що вирішення такої нагальної проблеми сьогодення, як зменшення моралі у сфері науки та вищої освіти зокрема, насамперед, лежить у поверненні до гуманізму, що передбачає чотири основні шляхи «повернення», а саме [14, 34–35]:

- 1) повернення до усного мовлення й дискурсу;
- 2) повернення до аналізу конкретних дій людини, які стосуються практичних моральних питань повсякдення, на протигагу теоретичним принципам з обмеженою практикою їх застосування;
- 3) повернення до аналізу певних культурно-історичних подій суспільного життя з метою врахування їх морально-етичного аспекту;
- 4) повернення до своєчасності прийняття рішень, від яких залежить раціональне значення проблем, речей тощо.

Водночас американський психолог, педагог С. Гледдінг зазначає, що гуманізм як «філософія людяності (значущість людини як особистості) охоплює багатство та різноманітність всього екзистенційного досвіду людства» [12, 59]. На думку вченого, «...гуманістично спрямована освіта орієнтована на розкриття потенціалу особистості, що проявляється в її активному виборі та креативно-раціональному вирішенні проблем, пов'язаних із самою особистістю та її оточенням» [12, 207]. С. Гледдінг вважає, що саме гуманістичний підхід до виховання сприяє розвитку здатності особистості приймати виважені рішення та контролювати власний розвиток і самореалізацію [12].

Згідно з концепціями А. Маслоу та К. Роджерса, гуманістично орієнтована освіта характеризується тим, що [8, 33; 9, 455]:

- вона бере витоки із загальнолюдських цінностей, що базуються на цінностях різних культур;
- її метою є самореалізація особистості;
- вона відбувається в єдності розуму та почуттів, у цілому сприяючи холістичному розвитку особистості;
- людина вільна в своєму виборі змісту, форм і режиму освіти;
- державні та громадські органи є її фасилітаторами, а не формальними керівниками.

Американський психолог С. Гроф [2] у своїй відомій публічній лекції «Нова парадигма науки» зазначає, що в ході розвитку гуманістичної психології вчені-засновники цього напрямку А. Маслоу та Т. С'юді усвідомили, що залишили осторонь дуже важливу площину буття людини – духовність, яка визначає якість та продуктивність її життєдіяльності. Водночас він презентує думку американського вченого М. Харнера, який вважає, що західна психологія є етноцентричною та когніцентричною. Саме ця її еkleктичність стоїть на заваді вільному саморозвитку особистості [2]. Також загальновідомим фактом є те, що менталітету американської нації притаманний індивідуалізм.

З огляду на зазначене, якраз поширення та популярність психоаналітичної практики в США пояснюється прагненням усвідомити власну індивідуальність та (само)реалізуватися, змінити під впливом відкриття власного «Я» нові, суб'єктивні моделі своєї життєтворчості. Так, на глибоке переконання американського психолога Дж. Хансена, гуманізм – це не просто теорія буття сучасного людства, а його «моральний імператив та культура ментального оздоровлення», що є основою не лише психотерапії, а й навчально-виховного процесу вищого навчального закладу будь-якого типу [13, 115]. Саме гуманістично спрямована освіта, на думку вченого, сприяє заміні «суб'єктивного індивідуалізму на культурний колективізм» [13, 65].

Наразі гуманістично орієнтована освіта США базується на принципах, які запозичені з психотерапії [14, 146], а саме:

1. Креативність є могутньою рушійною силою в житті людини.
2. Холістичний (цілісний) підхід є найефективнішим.
3. Наявність мети спрямовує поведінку особистості.
4. Важливого значення набуває особистісний суб'єктивний досвід.

Американський учений Д. Кейн допрацював та узагальнив зазначені принципи гуманістичного підходу, виокремивши такі [11, 6–13]:

- позитивний погляд на особистість, що самореалізується;
- емпатія як чинник підвищення якості особистісного досвіду;
- впевненість у тому, що особистість здатна активно, керуючись цінностями й інтересами, привносити перетворення в всі сфери своєї життєдіяльності;
- усвідомлення того, що людина має свободу, право та здатність обирати життєстверджувальні цілі та шляхи їх досягнення;
- віра в гідність кожної людини.

Водночас відомий американський соціолог Е. Тоффлер стверджує, що економіка сьогодення та різноманітніша й демократична культура вимагають від освітнього процесу, перш за все, пізнавально-прагматичної спрямованості. Учений вважає, що людину XXI ст. від людини попереднього століття має вирізняти швидке пристосування до змін, здатність до креативності у своїй життєдіяльності, яскрава індивідуальність та підприємництво [10]. Але орієнтація на ринок без урахування культурно-ціннісних пріоритетів, будучи обмеженою, однобокою, прагматично-раціоналістичною, є, за своєю сутністю, не тільки безперспективною, а й згубною.

Варто зауважити, що в США гуманістична парадигма вищої освіти з головною цінністю – особистістю студента з його здібностями та інтересами – спрямована на прагматичні потреби розвитку сучасного суспільства, які сьогодні набули дещо глибшого навантаження. Засадничий принцип гуманістичного прагматизму як напрям сфери освіти (грец. *pragma* – дія) полягає в її гуманістичній спрямованості та, водночас, практичній корисності, що в цілому веде до (само)розвитку людини та задоволення її інтересів. В американській освіті найвиразніше виділяється установка на самоактуалізацію особистості, що спрямована на усвідомлення нею власної значущості, розкриття здібностей, визнання своєї неповторності й унікальності та реалізацію творчого потенціалу. Тому прогресивні думки одного з основоположників прагматичної педагогіки, філософа-гуманіста, педагога Дж. Д'юї в середині XX ст. про те, що виховання, яке базується на ідеї цілісності людської природи, повинно сприяти самореалізації особистості, й сьогодні виявляються співзвучними ідеям американської нації [4].

Вочевидь з плином історичного часу актуальність зазначеної проблеми не зменшилася. Основні положення системи виховання Дж. Д'юї досі є актуальними, а саме: освіта не повинна бути відірваною від життя, навчання – від виховання; навчання і виховання повинні здійснюватися не в теоретико-абстрактних формах, а шляхом виконання певного практичного завдання. Пізнання дійсності вчений ототожнює з індивідуальним досвідом людини, проголошуючи досвід особистості основою освітнього процесу. Будь-яке знання, стверджує Дж. Д'юї, є справжнім, якщо воно здобуто у процесі практичної діяльності людини і є корисним для неї. Водночас об'єкти пізнання не існують незалежно від свідомості людини. Вони формуються її пізнавальними зусиллями в процесі вирішення проблем практичного характеру [4].

Американський філософ Ф. Знанецький переконаний, що виховання є активним соціальним процесом, який не обмежується заданою метою, завданням, ідеалами тощо, а безпосередньо втручається у трансформаційні процеси суспільних структур та систем, надсилаючи їм нові імпульси до змін і перетворень. Він вважає, що засвоєння правил і норм демократичного життя починається з демократичного регулювання власної поведінки – у групі та поза її межами [5].

На думку прихильника гуманістичної психології А. Маслоу, джерела (само)розвитку й гуманності особистості знаходяться лише в ній самій. Він детермінує самість як внутрішню основу особистості, що проявляється в її інтересах, цінностях та цілях [8, 424]. На глибоке переконання вченого, люди, які оточують особистість, з їхніми думками, суспільними нормами і принципами, не можуть бути засадовими в процесі прийняття рішень особистістю, адже їхня функція полягає лише в контролі, критиці її поведінки. Вони можуть лише заважати її самовираженню та самореалізації. Освітній процес, як зазначає А. Маслоу, зводиться до самовиявлення інстинктів і нахилів, закладених у людині самою природою [8]. Утім, найсокровеннішою сутністю людської природи є її конструктивна спрямованість на рух уперед до певної мети. Адже людина завжди орієнтована на віддалені цілі та здатна сама себе вести до них [9].

Гуманістична природа теорії А. Маслоу особливо яскраво проявляється в концепції самоактуалізації особистості, її прагненні до максимальної реалізації свого потенціалу. Для особистості, що самоактуалізується, характерними є вищі цінності істини, добра, справедливості та краси в усіх сферах її життєдіяльності. Вказані цінності американський психолог називає метапотребами життя людини [8]. Адже крізь призму цінностей вона пізнає

світ. Цінності організують та спрямовують поведінку людини в її життєдіяльності. Загалом, вони опосередковують ставлення людини до світу і самої себе зокрема. Цінності цілеспрямовано впливають на розвиток самобутності особистості.

Визначаючи гуманістичний вектор сучасного освітнього простору в США, варто також констатувати його культуротворчу спрямованість, що зорієнтовує особистість на опанування світоглядними основами та на усвідомлення власних ціннісних орієнтацій з їх спектром прояву в усіх сферах своєї життєдіяльності, а отже, розуміння власного місця в соціокультурному вимірі сьогодення.

Встановлені таким чином особливості вищої освіти США дають можливість визначити її сучасну парадигму як гуманістично-культурологічну. Відомо, що вперше означене поняття ввів у науковий обіг філософ-позитивіст Р. Бергман. Проте пріоритет у його вживанні й поширенні належить Т. Куну, який обґрунтував сутність парадигми як сукупності фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що сприймаються за зразок наукової діяльності [6, 11].

На думку Т. Куна, парадигма тісно пов'язана з періодами розвитку науки, у межах яких вона має проєктивно-програмує та селективно-заборонну функції. Зміна парадигми зумовлюється зміною світогляду й цінностей наукового співтовариства. На методологічному рівні, як стверджує Т. Кун, парадигма є загальною моделлю організації природничо-наукового дослідження. Вчений конкретизував свою позицію щодо сутності означеного феномена за допомогою введення поняття «дисциплінарної матриці», синонімічного епістемічному контекстові парадигми, структура якої містить [6]:

- 1) символічні узагальнення, що становлять формальний апарат і мову, характерну для конкретної наукової дисципліни;
- 2) метафізичні компоненти, що визначають найфундаментальніші теоретичні й методологічні принципи світорозуміння;
- 3) цінності, що задають панівні ідеали й норми побудови моделі наукового знання та її обґрунтування.

Американський психолог С. Гроф акцентував на тому, що парадигма в широкому розумінні є комплексом цінностей і технік, що усвідомлюються членами певної наукової спільноти [2, 19]. На його глибоке переконання, поняття парадигми є суттєвим для будь-якої сфери сучасної науки. Адже, за висловлюванням С. Грофа, «...реальність сьогодення надзвичайно складна і з метою вивчення різноманіття будь-якого її явища необхідно звести цю

проблему до робочого об'єму», що дозволить систематизувати та виокремити загальні, базові моделі, в яких відображено більш глибокі зв'язки, сутнісні характеристики цього явища [2, 19–20].

Ураховуючи зазначене вище, варто зауважити, що поняття «парадигми» дозволяє долати труднощі у структурі знання, які з'являються внаслідок наукових здобутків суспільства та пов'язані з асиміляцією нових емпіричних даних.

Екстраполяція поняття «парадигма» в галузь педагогіки дозволила освітянам виокремити парадигму освіти, яку трактують як:

- «сукупність теоретичних і методологічних підходів, що визначають систему освіти, втілювану в науці й практиці на конкретному історичному етапі» [3, 255–265];
- стандарт, взірець, певна ціннісна орієнтація, спрямована на розв'язання конкретних освітніх і дослідницьких завдань [1, 217];
- сукупність стійких характеристик різних моделей теоретичної та практичної освітньої діяльності та їх взаємодії, незалежно від рівня їхньої рефлексії та результативності, в контексті пропедевтики навчально-виховного процесу [1, 217].

Беручи до уваги сутність поняття «парадигма», американський гуманіст П. Куртц зазначає, що воно стосується базових ідей та категорій, шляхом яких культура інтерпретує універсум та місце людини в картині світу. На його думку, парадигма представлена певними вихідними положеннями, які дозволяють пояснювати події, що відбуваються, та передбачати їхній вірогідний розвиток [7, 24]. Водночас П. Куртц переконаний, що гуманістична парадигма є найпридатнішою для розвитку сучасного суспільства та його освітньої сфери зокрема. Адже саме вона сприяє породженню «нової глобальної етики, що обґрунтовує та проголошує відповідальність кожного перед світовим співтовариством, а також долає характерні для минулого вузькі етнічні, расові, релігійні на національні пристрасті» [7, 36].

Водночас сьогодні все глибше обґрунтовується ідея про культуру як систему більш високого порядку, з позицій якої стає можливим розуміння глобальних тенденцій у розвитку інших соціальних систем, зокрема освітньої галузі. Адже саме культурна реальність у всьому своєму розмаїтті визначає характер усіх видів людської діяльності. Тому пріоритетність культуротворчого підходу до більшості явищ сучасного людського буття, зокрема освітньої сфери, набуває подальшого визнання як методологічний принцип, що термінологічно закріплений у педагогічній літературі як

культурологічний підхід [3]. Стосовно вищої освіти цей підхід надає можливість розглядати її в контексті її культурологічного існування, тобто вивчати її в межах того, чим є освіта для людини, якого змістового наповнення набуває вона в процесі розвитку її життєдіяльності.

Культурологічність вищої освіти США визначається культурними цінностями як сутнісними основами освіти, що зумовлює розвиток рефлексивно-креативного ставлення особистості до себе та світу в цілому.

На думку американського філософа Ф. Знанецького [5], гуманістичний коефіцієнт як евристичний інструмент пізнання світу пов'язаний з онтологічною характеристикою культурних фактів, а також із методологічним підходом до їх дослідження. В онтологічному аспекті він підкреслює залежність будь-яких культурних явищ чи фактів від людського досвіду та діючих суб'єктів. Американський філософ стверджує, що культурна дійсність існує лише в межах гуманістичного коефіцієнта. Так, твір мистецтва, освіта, спілкування, суспільний лад тощо є тим, чим вони є лише як усвідомлені людьми явища. Пізнання цих явищ можливе тільки завдяки досвіду та свідомій діяльності людей. Використовуючи гуманістичний коефіцієнт, Ф. Знанецький вказує, насамперед, на специфічність культурних фактів буття людини [5].

Висновки. Таким чином, сьогодні гуманістично-культурологічна парадигма є методологічною основою теорії і практики виховання у вищих навчальних закладах США, що визначає якісно новий рівень розробки її напрямів шляхом розвитку особистості як суб'єкта самопізнання й цінності власного досвіду та формування в неї гуманітарної культури. Остання, в свою чергу, забезпечує здатність людини успішно вирішувати проблеми в усіх сферах своєї життєдіяльності, самовдосконалюватися, наразі адекватно визначаючи перспективи й темпи власного саморозвитку. Тож перспективні напрями дослідження означеної проблематики вбачаємо у вивченні особливостей функціонування вищих навчальних закладів США в контексті гуманістично-культурологічної парадигми освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания : учеб. пособ. для студ. педвузов и слушателей ИПК / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Ростов-на-Дону, 1999. – 560 с.
2. Гроф С. За пределами мозга / Станислав Гроф ; пер. с англ. – М. : Издательство Трансперсонального Института, 1993. – 578 с.
3. Дем'яненко Н. Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза і еволюція / Наталія Дем'яненко // Філософія освіти. – 2006. – № 2 (4). – С. 255–265.
4. Д'юї Дж. Демократія і освіта / Дж. Д'юї ; пер. з англ. І. Босак. – Львів : Літопис, 2003. – 289 с.

5. Знанецкий Ф. Исходные данные социолога / Флориан Знанецкий // Американская социологическая мысль : Тексты / под ред. В. И. Добренко. – М. : Издательство МГУ, 1994. – С. 33–41.
6. Кун Т. Структура научных революций / Томас Кун ; пер. с англ. И. З. Налетова. – [2-е изд.]. – М. : Прогресс, 1977. – 304 с.
7. Куртц П. Гуманизм и скептицизм – парадигмы культуры третьего тысячелетия [Электронный ресурс] / Пол Куртц // Здравый смысл. – 2000. – № 17. – Режим доступа : <http://www.humanism.al.ru/ru/magazine.phtml?issue=2000.17-01>.
8. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Г. Маслоу. – М. : «Смысл», 1999. – 424 с.
9. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Роджерс ; Пер. с англ. / общ. ред. и предисл. Е. И. Исениной. – М. : Изд-во «Прогресс», 1994. – 480 с.
10. Тоффлер Е. Футурошок / Елвін Тоффлер ; пер. с англ. А. Б. Гофмана. – СПб. : Лань, 1997. – 464 с.
11. Cain D. J. Defining characteristics, history, and evolution of humanistic psychotherapies / D. J. Cain // Humanistic psychotherapies : Handbook of research and practice. – Washington, DC : American Psychological Association, 2001. – P. 3–54.
12. Gladding S. T. Counseling: A comprehensive profession / S. T. Gladding. – Upper Saddle River, NJ : Merrill Prentice Hall, 2008. – 286 p.
13. Hansen J. T. Humanism as moral imperative: Comments on the role of knowing in the helping encounter / J. T. Hansen // Journal of Humanistic Counseling, Education and Development. – 2006. – № 45 (2). – P. 115–125.
14. Raskin N. J. Client-centered therapy / N. J. Raskin, C. R. Rogers & M. C. Witty ; R. J. Corsini & D. Wedding (Eds.) // Current psychotherapies. – Belmont, CA : Thomson Brooks/Cole, 2008. – P. 141–186.
15. Toulmin S. Cosmopolis / Stephen Toulmin. – N.Y., 1990. – 378 p.

РЕЗЮМЕ

С. В. Федоренко. Гуманистически-культурологическая парадигма как методологическая основа формирования гуманитарной культуры студентов высших учебных заведений США.

В статье освещены теоретические основы функционирования гуманистически-культурологической образовательной парадигмы, основанной на ценностях гуманизма и культуротворческой направленности. Она является методологической основой теории и практики воспитания в высших учебных заведениях США, которая нацелена на развитие личности студента как субъекта самопознания и ценности собственного опыта, а также на формирование у него гуманитарной культуры. Автор отмечает, что последняя, в свою очередь, обеспечивает способность личности успешно решать проблемы во всех сферах своей жизнедеятельности, самосовершенствоваться, адекватно определяя перспективы и темпы собственного саморазвития, и понимать свое место в социокультурном измерении современности.

Ключевые слова: высшее образование, гуманитарная культура личности, гуманизм, парадигма образования, гуманистически-культурологическая парадигма.

SUMMARY

S. Fedorenko. Humanistic-cultural paradigm as a methodological basis for the shaping of liberal culture of students in the USA higher education.

The paper presents the theoretical foundations of the humanistic-cultural educational paradigm based on the values of humanism as well as cultural and creative focus. It is a methodological basis for the theory and practice of education in the USA higher education institutions, which is aimed at developing the student's personality as the subject of self-knowledge and value of their own experience, as well as shaping their liberal culture.

The author notes that the latter, in its turn, contributes to individual self-improvement, provides the ability of the individual to solve problems successfully in all areas of life, adequately identify prospects and pace of their own self-development, and to understand their place in the social and cultural dimension of the present. Today the humanistic vector of educational environment in the USA is demonstrating its culture orientation, which helps to develop students' awareness of their own values with their range of expression in all areas of his life.

Humanistic reflection has now become a major target of the USA higher education, which is manifested in its humanistic-cultural paradigm based on the idea of a new humanism. In the modern era of information technology, global cultural, political and economic relations, increasing dynamism of social change, accelerated innovation processes and uncertain conditions in all spheres of human life the problem of liberal arts education, gaining unprecedented scale, requires some rethinking. Furthermore, liberal education is education in culture or toward culture. The finished product of a liberal education is a cultured human being. Therefore, there is, on the one hand, the urgent need for rapid adaptation to new realities, and on the other – the need for universal values, moral and spiritual aspects of human existence in the world, which can be achieved through humanistic approach to life in general and higher education in particular.

The paper also deals with the theoretical principles of operation of humanistic-cultural educational paradigm based on the values of humanism and culture.

Key words: higher education, liberal culture of the individual, humanism, the paradigm of education, humanistic-cultural paradigm.